

КОНТРАТА НА КОНЕСКИ

(Блаже Конески: „Историјска фонологија на македонскиот јазик“, Редакција, предговор и појасненија Људмил Сјасов. Соработници: Ирена Пановска-Димова и Љуичо Мирчевски. - Скопје, МАНУ, „Фондација Трифун Костиовски“ 2001 г.)

1. Бич божји

Прво што гледа човек, со извесен увид во списите на Конески е - неговиот стил. Конески пишува меко, кротко, необично јасно и строго, а сепак полетно, привлечно и острастено дури. Се работи за повлечена, потисната страст, внатре. Таа се слуша; присуствува и учествува дури во вашето читање на неговите списи. Меѓутоа, никогаш не стапува на сцена. Не зема збор и не се легитимира. Ете зошто списите на Блаже Конески се кристално јасни, но не и студени. Ете зошто тие полемизираат кога, навидум опишуваат и многу опишуваат кога, во прв ред, полемизираат. Тоа се фини контри на Конески од кои нема спас.

Првата, крупна полемика на Конески, се вика „По повод најновиот напад на нашиот јазик“ (1948). Ондавор, таа полемика е некако, блага кон својот противник (Георги Чанков). Таа го води стрпливо и услужно кон огромен корпус филолошки факти кои, од своја страна, сами зборуваат. Тие факти кажуваат што и колку морал тој Чанков да скока, заборава и превидува, за да испадне некако во - право. Нешто слично се случува и со „Професорот Мирчев против македонскиот правопис“ (1952), кај кого слушал предавања и самиот Конески. Кога писателот Цане Андреевски се занима за таа, секако драматична и неудобна ситуација (спор меѓу ученик и учител), Конески одговара: „тој настапи лошо против нашиот јазик и јас бев должен да му одговорам. Мене ми е жал што тој се јави во таква улога. Некои дури после ми објаснуваа дека тоа не дошло баш по негова иницијатива. Но, добро, фактот си е факт. Ние моравме да дадеме одговор“ (1,130).

Доволни се, според мене, тие два примера да ни кажат. Како општа карактеристика, полемизмот на Конески има два лика. Едниот лик е видлив (експлицитна полемика), а пак исцрпниот опис е неговата строга внатрешна контрола. Другиот лик е невидлив (имплицитна полемика), а пак категоричкиот суд станува безмислен „бич божји“ кај Конески. Еве што, впрочем, самиот Конески зборува за тој „бич божји“, а под маската јасност: „Не може секој со јасност да ги гледа работите“, „тоа е способност и несреќа. Сè да видиш, да го доведеш во центарот, во еден фокус, да стане јасно. Тоа не е така лесна работа“ (1,221).

2. Нешто за генезата

Трајко Стаматовски е, веројатно, најверниот и најупатен ученик на Конески. Тој ги познава до детали не само неговите јазички списи, туку и нивната творечка историја. Прв даде опис на капиталната студија „Историска фонологија на македонскиот јазик“ која, своевремено, беше печатена на англиски јазик во Германија (1983), но не е и на јазикот на која беше напишана. Стаматовски бележи една општа карактеристика на стручните списи на Конески која, според мене, фрла светлина врз генезата на неговата „Историска фонологија“. Еве ги зборовите на Стаматовски: „Целокупното негово дело е одговор, и тоа отворен и многу убедлив“. Одговор на што? Одговор на константната негација на македонскиот јазик како појава и норма, која го следи од моментот на неговата кодификација (1945), па до денес кога внатре, во Македонија, доби жестоки а неписмени негационисти, но и учени, маскирани симпатизери на тие негационисти во сенка кои, со самото тоа што молчат, во духот на жилавиот конформизам, секако го помагаат тој примитивен, платенички негационизам.

Ни самиот Конески не пропушта да ја нотира таа состојба во својата „Историска фонологија“. Тоа го прави кога дава јасна назнака за побудата да напише „Историска фонологија“ иако, по мое мислење, и не морал кога, веќе, ја напишал „Историјата на македонскиот јазик“ (1965), во која систематски и маестрално ја слика и објаснува душата на македонскиот јазик. Или, кажано со зборовите на Јакобсон, го препознава и опишува „примарниот факт“ (2:53, 64) на својот јазик. Кога известува за тоа како се однесува јазичката наука на соседните земји кон македонскиот јазик, Блаже

Конески вели: „Во соседните земји, кои имале претензии, исто така постоел определен политички интерес кој послужил како силен стимул кон проучување на македонскиот јазик“. Тој „силен стимул“ доведува до огромен корпус тенденциозна литература и, со тоа, ненаучна. Тој вид литература Конески со право ја именува како „обид да се докаже дека македонските говори му припаѓаат на српскиот или бугарскиот јазик“, во што предничи бугаристиката која, според Конески, редовно го вклучува македонскиот јазички материјал во „општите историски проучувања“. Сепак, додава Конески, можат да се најдат, во тој политички мотивиран корпус, „резултати што можат да се вградат во историската фонологија на македонскиот јазик“ (4,8).

Во својот прегледен и секако компетентен предговор, проф. д-р Спасов, универзитетски наследник на Конески (и самиот автор заедно со И. Савицка на систематска фонологија на македонскиот јазик) со право посветува важно внимание на тоа, навидум, споредно прашање за генезата на „Историската фонологија“ на Конески. Спасов смета за потребно да ја лоцира појавата на таа книга на Конески (во шапирографирана верзија) во време кога уследил (набргу) уште еден „најнов напад“ на самобитноста на македонскиот јазик, сега од перото на академик Владимир Георгиев, кој стои во сенката на Институтот за бугарски јазик.

Имено, во 1978 година се појавува статијата „Единството на бугарскиот јазик во минатото и денес“. Во неа, по којзнае којпат, се асимилира македонскиот јазик во бугарскиот јазички систем, со тоа што се користи нов политички трик. Нему му се допушта некој вид автономија како „втора или трета регионална норма“. Значи постои, ама само како потсистем во системот бугарски јазик. Нешто како стилистички мерак на Македонците кои, ете, сакаат да си имаат јазик по секоја цена и на своја штета. Тој трик според Спасов значи мека и, така да се каже, научна, а не политичка најава на „насоките на идната партиска, научна и државна политика на Бугарија кон тогашна СР Македонија и нејзината култура“ (Предговор, стр. 10). Меѓутоа, во 1977 год. Конески веќе ја има својата „Историска фонологија“ во која Дијалектолошкиот дел го обработува академик Божо Видоевски. Виктор Фридман ја добива за превод, кој треба да го публикува славистот Георги Шевелов во Германија. Би можело да се рече: Конески добро знае

дека оној лингвистички ѓавол на исток менува, можеби, опаш и рокчиња, ама „етно-апетити“ - јок. И затоа тој не запира на својата „Историја јазик“ туку детелизира, подредува и организира нови факти. Веќе според наукот: „лута рана лута тревка бара“.

Што е морфонологија?

Конески разликува „морфолошки“ појави, веројатно мотив или фактор кој активира некој јазички процес на една и „фонолошки развиток“ на друга страна, кој би бил самиот процес. Една од завршните глави на неговата „Историска фонологија“ се вика „Морфолошки појави“. Таму Конески зборува за: а) морфолошката граница, б) губењето на гласовите кога се составуваат морфеми и в) вокалните и консонатските алтернации. По неа доаѓа глава со наслов „Општ поглед врз фонолошкиот развиток на македонскиот јазик“.

Не сум навикнат да среќавам неологизми кај Конески. Уште помалку во неговиот технички јазик. Како темелно известен човек во областа на јазикот, тој нема никаква потреба да се кити со сциентистички жаргонизми, зад кои најчесто се кријат: скроман увид, духовна тромост, мали способности и слаби работни капацитети. Еве што, во врска со тоа, вели Блаже Конески: „излегуваме од уверението дека фонетските процеси не само што не можат да се делат од граматичките структури, ами често не можат да бидат разбрани во својата сушност надвор од тие рамки“. Затоа, веднаш додава тој, „историската фонологија е заправо историска морфонологија“. Кон таа оптика на Конески Људмил Спасов го додава следново: „Конески со право смета дека морфолошките процеси во голема мера ги условуваат фонетските феномени (...) така што ја застапува тезата за морфолошка силна позиција аналогно на фонетска силна позиција“. Има и друго место во „Историската фонологија“ кое помага да се разберат појасно доменот и компетенцијата на „морфонологијата“. Тоа место упатува и на една дистинкција меѓу неговата „Историја“ од 1965 и „Историската фонологија“ од 1983. Конески бележи дека станува збор за „научна активност која покрива долг период“, во која останал ист само „интересот“, а се изменил „научниот пристап“. За каква измена станува збор? Вака, на тоа прашање, одговара самиот Конески: „По приматот на

филолошкиот пристап на почетокот на 19 в., во првите неколку децении на 20 в. владееше младограматичарскиот пристап. Конечно, во годините по Втората светска војна, во науката постепено, но се пошироко завладееја структуралистичките фонолошки истражувања“ (4,9).

Тука треба само да се додаде. Конески ја има предвид онаа структурална варијанта што ја предложи Роман Јакобсон. Во неа се фрла мост меѓу знакот и значењето. Таков мост не постои во оптиката на таткото на модерната лингвистика Фердинан де Сосир. Тој велеше дека знакот е компетенција на науката за јазикот, но не и значењето. Дојде потоа Јакобсон и рече дека тие работи сепак стојат поинаку. Не може, според него, да се дефинираат некои суштествени работи во науката за јазикот до колку се исфрли значењето. Кога Конески вели дека единицата „фонема“ не може да се резбере без единицата „морфема“, тој само на друг начин кажува дека исказот „нема значење“ има свое значење.

Прислџајот на Конески

Тој самиот вели, во својата „Историска фонологија“ дека, по однос на неговата „Историја“ од 1965 останал неизменет само интересот, но затоа пак се изменил „научниот пристап“. Која е суштината на тој нов „пристап“ кој доаѓа до израз во неговата „Историска фонологија“?

Секако историја следи, поточно конструира, некоја слика на промени. Тие промени не можат да се замислат без двигатели, мотиви или, просто фактори. Однесувањето (= *comportement*) на отворениот систем жив свет е главниот фактор на промените. Тој е двигател, „мотор“ (4, 172) на еволуцијата, според зборовите на биологот, филозоф и лингвист Жан Пиаже. Однесувањето подразбира „прави“. Или светот е објект на тоа „прави“ кој се покорува, или пак некој конкретен жив систем на кој му се покорува на - свет. И во едниот и во другиот случај целта на тоа „прави“ е опстанокот. За да опстане некој отворен систем каков што е јазикот, мора нешто да - прави. Тој не е осаман. Тој контактира или со системи околу себе или со системи - зад себе. Тоа значи: или дејствува врз нив, или тие дејствуваат врз него, или пак и едното и другото истовремено.

Кога Роман Јакобсон ја изговори својата славна дефиниција за фонемата: „фонемата функционира, *ergo* таа постои“ (2, 79), тој само рече опстанокот е - нејзина функција. Ако загуби функција некоја фонема, таа умира. Кога, некоја фонема, губи функција? Губи тогаш, кога е во слаба позиција, а умира кога таа позиција станува нулти - позиција.

Акцентот и, посебно, оној „на интензитет“ е изворот од кој црпи сила секоја фонема. Ете зошто Конески зборува не само исцрпно и посебно за акцентот во македонскиот јазик (како и Видоевски впрочем), туку секогаш се навраќа на тоа прашање кога ќе му се укаже можност во неговата „Историска фонологија“. Акцентот не седи на едно место. Тој почнува да се изместува. Влијаат за тоа структурни (внатрешни) фактори, како синтагматиката, на пример, која произведува прилог од предлог без акцент и именка со акцент: *ná-īaiī, zá-очи, īрекú-лице* (3,21). Влијаат, исто така и миметички (надворешни) фактори: „местото на акцентот врз последните три слога“, вели Конески, „е стара карактеристика на неслов, балкански јазици“, „со пренесувањето извесни балкански реченички модели одело и (...) адаптирање на реченичната ритмика“ (3,23); „мак.акцент треба да се разгледува во пошироките рамки на прозодиските својства на јазиците на балканскиот јазички сојуз“ (3,24); „редукцијата на неакцентираниите вокали“, објаснува Конески, „не може да се резбере, ако не се земе предвид и местото на акцентот и неговата улога на морфолошки знак“ (3,22). Станува збор, треба да се уточни, за „улога“ на „морфолошки знак“ во источните говори на македонскиот јазик.

Да се рече дека има акценти во улога на „морфолошки знак“, тоа значи дека има акценти кои - значат. Таквите се викаат, кај Јакобсон, разликувачки или „дистинктивни“, наспрема акцентите кои означуваат граница на збор, за кој користи име „делимитативни“ (2: 71-73, 111-113). Кога и зошто, меѓутоа, акцентот прифаќа улога на „морфолошки знак“, како што вели Конески? Тогаш кога треба да постои, а постои само тогаш кога „прави“ нешто.

Основната работа на акцентот е да истакнува. Тој е дискретна единица. Акцентот вели: „тоа сум“ јас во нагласен слог и „не сум јас“ во ненагласен. Комбинацијата ненагласено - нагласено дава збор. Таа е, по природа, иста како и во долгите вокали, составени од две мори: долга и кратка. Веднаш покажува тоа, според теоријата на Јакобсон, дека може да се расправа за

фонема само со оглед на морфема или, дека таа е син-тагматска и порадигматска истовремено. Синтагматска, затоа што таа се комбинира со други. Парадигматска, затоа што нејзините составки (= разликувачки признаци), се лоцираат во време. Крунски аргумент за тоа е, според Јакобсон: „Не може да се изговорат две фонемии одеднаш. Можат совршено, меѓутоа, да се изговорат повеќе разликувачки признаци. Не само што може, туку тоа се прави нормално, затоа што *фонемииите се сложени единици* (2.106), составени од „кванти“ (2,104).

Испаѓа така: фонемата, како сложена единица нема значење на оската на комбинација. Има, како состав од помали кои се викаат „кванти“ кај Роман Јакобсон. Тие значат на оската на селекција. Значат нејзините признаци, како што значат и акцентите, за кои се користи име кумулативни разликувачки својства. Испаѓа, најпосле, дека се постои во јазикот за да значи, а пак тоа постоење не може да се објаснува надвор од неговото значење. Ете зошто Конески инсистира на тоа. Ете и зошто тој користи термин „морфонологија“ во завршната глава од неговата „Историска фонологија на македонскиот јазик“.

Зошто дури сега?

Нема сомнение дека „Историската фонологија“ е капитално дело на Конески. И самиот Конески, на индиректен начин, го кажува тоа кога посочува „нов пристап“ по однос на оној од неговата „Историја на македонскиот јазик“. Според сведоштвата на Спасов, таа била готова во 1977 г., а се печати во Германија во 1983, во славистичката едиција на Георги Шевелов. Јас сум слушал од Трајко Стаматовски дека и самиот Конески зборувал, за својата „Историска фонологија“, дека зазема централно место во неговиот научен опус. Сепак, тој не нашол, или пак не сакал да најде начин, да ја публикува. Не можел или - не сакал?

Склон сум да верувам дека - не сакал.

Стаматовски се сеќава: Конески му дал ракопис од својата „Историска фонологија“ тогаш кога се уверил веќе дека, во Македонија, „немало интерес“ за таква книга. Ако може да се очекува од Конески да напише

дело, какво што никој не може кај нас, може и Конески да очекува од Македонија да знае што очекува таа - од него. Испаднало, меѓутоа, дека не знаела. Дознава дури сега. Благодарение на Људмил Спасов и Зузана Тополинска, на младите соработници Ирена Пановска-Димова и Љупчо Мирчевски, на издавачот Култура и донаторот Трифун Костовски, кои заслужуваат искрени честитки за нивниот благороден напор и гест. Тие покажаа дека Македонија знае не само да заборава, туку и да памети.

Литература:

- Цане Андреевски: *Разговори со Конески*. - Скопје, Култура 1991.
Roman Jakobson: *Six leçons sur le son et le sens*. - Paris, Les éditions de Minuit 1977.
Блаже Конески: *Историјска фонологија на македонскиот јазик*. - Скопје, МАНУ 2001.
Jean Piaget: *Le comportement moteur de l'évolution* Paris, Idées/Gallimard 1976.
Трајко Стаматовски: *Кон ликој на Блаже Конески*. - Скопје, Делска Радост 1995.
Tzvetan Todorov: *L'homme dépaycé*. - Paris, Seuil 1996.